

IV. FEJEZET

Készülődés a zsinatra

A türelmi rendelet zsinat-engedélye. – Bécsben egy-egy szuperintendencia papságának tanácskozására vonatkoztatják – A protestánsok a legtágabban értelmezik. – Zay Péter közös protestáns zsinatot tervez. – Erdélyben a kérdést maga az uralkodó szabályozza (1783). – Rendelkezése érvényét Magyarországra is kiterjeszti. – Az evangélikusok tervezgetések – A főkonzisztórium problémája ismét időszerré teszi az ügyet. – Pászthory természetesnek találja a zsinat összegyűlését (1789).

Akár a liturgia egyszerűsítéséről és egységesítéséről, akár az egyházigazgatási szervezet kiépítéséről volt szó, József és tanácsadói mindig azt hallották, hogy Magyarországon csak zsinat intézkedhetik ily fontos kérdésekben. Ha a türelmi korszak protestánsainak leveleit, tanácskozásaik jegyzőkönyveit, különféle reformokról szótt terveit forgatjuk, léptenyomon szintén a zsinat szóra bukkanunk. Néha élénkebben, máskor ellankadóan emlegetik, egyesek nagy reményeket fűznek hozzá, mások tartózkodóan ítélik meg, mintha valami nagy, de kiszámíthatatlan ismeretlen volna – azonban mindig szóba kerül. Úgy tűnik fel, mintha az egész évtized egyetlen készülődés volna erre a zsinatra, mintha mindenki úgy érezné, hogy ott kell megütköznie orthodoxiának és korszerű felvilágosodásnak, hogy a küzdelemből győztesként kikerülő fél azután a maga elgondolása szerint rendezze el mindazt, ami az egyházi életben emberi, múlandó.

Bizonyára, voltak, olyanok, akik szívesebben éltek volna tovább az öröklött állapotok közt, még ha ismerték is azok árnyoldalait. Nem mintha félték volna színt vallani. Inkább az elhatározó erő hiányzott belőlük, hogy önmagukkal tisztába jöjjenek s döntsenek, vajjon melyik irányba induljanak el. Az aggodásnak és bizakodásnak ez az oly sajátos váltá-

kozása magyarázhatja meg, hogy a zsinat gondolatának útja a türelmi korszakban oly élénken emlékeztet a hullámhegyek és völgyek egymásutánjára. De bár nagyon kiszámíthatatlannak látszott a kortársak előtt, hogy milyen eredménnyel jár majd a zsinat, affelől senki sem volt kétségben, hogy nem lehet előle kitérni. S affelől sem volt véleményeltérés, hogy maga a zsinat óriási jelentőségű. Az evangélikusok közül azoknak, akik ezt netán nem tudták volna, egyházuk múltjának buzgó kutatója, Ribiny magyarázta meg, amidőn arra utalt, hogy mind a négy kerület egyházi és világi képviselőinek tanácskozásához hasonló összejövétel még sohasem volt Magyarországon, mert hiszen a zsolnai, szepesváraljai és rózsahegyi szinódusok egyike sem nevezhető ily „nemzeti zsinatnak”.¹

Oly nagy dolog volt a zsinat, hogy József trónraléptékor még gondolni sem mertek elnyerhetésére a protestánsok. Amidőn tehát gravamenjeiket 1781-ben az uralkodó elé tárták, csak amiatt panaszkodtak, hogy a hatóságok kezdik betiltani egyházi és világi előjáróik gyűléseit, amelyeken a belső egyházigazgatási ügyeket szokták elintézni. Nem szóltak ellenben a zsinatról. Nem is szólhattak, mivel zsinatot korábban sem tartottak rendszeresen s így elmaradását sérelemnek nem nevezhették. Az államtanácsosok közül, akik a gravameneket megvizsgálták, Kressel figyelmen kívül hagyta a protestánsoknak ezt a panaszát, s még Gebler is csak azt javasolta az uralkodónak, hogy a szuperintendenseknek éppen úgy engedje meg a papjaikkal való tanácskozást, mint a katolikus püspököknek s küldjön az összejövetelekre, ha szükséges, királyi biztost. Amidőn József ennek a tanácsnak a szellemében kiadta rezolúcióját, abba Ürményi is belenyugodott. Mindössze azt óhajtotta, hogy a synodalis congressus-ok megtartására a szuperintendensek előzetesen kérjék ki az uralkodó engedélyét, amit Hatzfeld azzal toldott meg, hogy a tanácskozásnak két királyi biztos – egy katolikus és egy protestáns – jelenlétében kell lefolynia.

Senki a felsoroltak közül nem gondolt zsinatra, hanem csak arra a felhatalmazásra, hogy egy-egy szuperintendens a maga prédikátoraival a jövőben tanácskozhat. Bizonyítja ezt Ürményinek a megjegyzése, hogy a katolikus püspökök sem tarthatnak „synodus provincialis”-t királyi engedély nélkül – vagyis tanácskozást egyházmegyéjük papságával s nem

¹ „... synodus nationalis evangelicorum Augustanae confessionis in concursu personarum tam politici, quam ecclesiastici ordinis omnes quatuor districtus repraesentantium consisteret. Qualis synodus hactenus in Hungaria celebrata non est. Neque enim tres illae Zolnensis puta, Szepesvaralyensis ac Rosenbergensis hoc nomine insigniri possunt.” (Ev. egyet. egyház ltára. I. b. 11.; 12)

lehet kétségünk, hogy Hatzfeld ugyanígy gondolta. Azonban az államminiszter, a protestánsok nagy szerencséjére, nem szuperintendenseket, hanem általánosságban akatholikus papságot említett, még pedig cselekvő értelemben, mert a prédikátoroknak nem összehívásáról, hanem összejöveteléről beszélt. Mivel pedig József határozata értelmében az ő javaslata lett az újabb (1781. okt. 3.-i) rezolúció alapja, az engedély is úgy szólt, hogy az „akatholikus klérus” köteles a tanácskozás tárgyait bejelenteni. Vagyis elmosódott, sőt eltűnt az eredeti megkülönböztetés, mintha csak egyetlen kerület gyűléséről lehetne szó, s az „akatholikus klérus” kifejezés még arra a következtetésre is támaszt nyújtott, hogy az evangélikus és református papság nemcsak külön-külön, hanem akár együttesen is tarthat tanácskozást. Sőt a latin nyelvű rezolúció megszerkesztője Hatzfeld „Versammlung” szavát előbb „congregatio aut synodus” kifejezéssel adta vissza, majd egyszerűen synodust írt s ezzel az elgondoltnál sokkal tágabb értelemben fogta azt fel.² A türelmi rendelet végleges szövege a határozatlan „clerus accatholicus” helyett „evangélikus és református szuperintendenseket és lelkészeket” mondott ugyan, azonban egyebekben az előbbi rezolúció szavaihoz ragaszkodott s így szintén nem egyes egyházkerületek papságának tanácskozásáról szólt, hanem congregatio seu synodus tartására adott felhatalmazást.

Mindezt el kellett ismételnünk, hogy megértsük, mennyire a véletlen hullatta a protestánsok ölébe a türelmi rendelet zsinat-engedélyét s Hatzfeld és Ürményi mennyire akaratuk ellenére lettek jótévőikké.

Az evangélikusok és reformátusok ugyanis az első pillanattól fogva, hogy szemük felitta a türelmi rendelet *zsinat* szavát, a legtágabb értelemben vett tanácskozásra, törvényhozó gyűlésre gondoltak. Egyeseknek a terve, hogy haladéktalanul éljenek az alkalommal, az első tanácskozásokon nem kapott ugyan többséget – sokan bizonyára az idősebb Rádayhoz hasonlóan vallották, hogy a zsinat azért volna túlkorai, mert még „ideájuk sincs” szervezetéről³ – s így a türelmi rendeletet megköszönő küldöttség nem is tett róla említést, 1782 nyarán azonban már komoly tervezgetések folytak felőle az evangélikusok körében.

Ezek főfelügyelője, Zay Péter lelkes buzgalommal karolta fel a gondolatot, támogatva barátainak, az egyházkerületek vezetőinek meggyőződésétől, hogy a zsinat nemcsak feltétlenül szükséges, hanem nagyon sürgős is.⁴ Ő különben úgy gon-

² V. ö. 203., 209., 254. skk. 1.; 1. továbbá az ott idézett kancelláriai és államtanácsi iratokat.

³ Ráday-Itár 1351. sz.

⁴ Lehoczky György 1782. júl. 20. és Szirmay István 1782. jún. 9. szavai. (Ev. egyet. egyház ltára. I. b. 6.; 7. és I. b. 6.; 27.) A pozsonyi lelkészek közül

dolta, hogy a reformátusokkal közösen kellene a zsinatot megtartaniuk. A megoldást igen egyszerűnek látta. Kérje mindkét egyház ugyanarra a helyre és időre az engedélyt – javasolta – s akkor a tanácskozások akadálytalanul közösek lehetnek. Bizonyára éppen ezért tartotta Losoncot a legmegfelelőbbnek, ezt a protestáns városkát, amelynek lakossága felerészben református, felerészben evangélikus. A tervért annyira lelkesedett, hogy az aggodalmaskodók ellenvetéseire maga szedte össze az érveket. A kifogások, amelyek tudomására jutottak, így hangzottak: A reformátusok nem mennek be a közös zsinatba, mert közülük egyesek episzkopálisak, mások presbiteriánusok, a tanácskozások résztvevői hatalmas tömeget tennének ki, azok gyakori megismétlődése esetén a költségeket nem bírnák ki, a királyi biztosok napidíja elviselhetetlen terhet jelentene, a katolikusok megütköznének szervezkedésük láttára, a tárgyalások pedig a végtelenségig elhúzódának. Zay egyik aggodalmat sem találta súlyosnak, és sorra véve őket, a következő módon háritotta el: A négy református főkurátor véleménye alapján a testvéregyház tagjai megnyerhetők a közös zsinat tervének; ha megyénként és városonként egy-egy világi és egyházi vesz részt a tárgyalásokon, a reformátusokkal

– az ő véleményüket ugyanis ismerjük – Ribiny nem lelkesedett a zsinat gondolatáért, ellenben Crudy (u. o. I. b. 11.; 12.) és Mossóczy Institoris határozottan kívánta azt (u. o. I. b. 6.; 7.). Az utóbbi igen érdekes véleménye: *Ego existimabam, quum ipsa Maiestas in benigna sua normali in negotio religionis resolutione nobis quasi nutum ad aliquam synodum celebrandam dedisset, nos hanc inexpectatam regiam clementiam ambabus manibus excepturos. Interim nunc plane contrarium non sine admiratione et dolore experior. Si cui enim ex nostris synodalis huiusmodi concursus superfluous videtur, ille certe aut non satis novit, aut ad animum non admittit nostras summas confusiones atque vulnera. Qui autem necessariam quidem huiusmodi ecclesiasticam synodum, sed tamen ad futura feliciora tempora differendam existimant, videntur mihi suadere aegro, ut salutaris et necessariae medicinae usum eo usque, quoad melius non valuerit, differat. Exosculor proinde illustrissimi domini baronis Zay pium zelum, quod hanc synodi celebrationem strenue adurgeat. Non possum enim vel coniectando adsequi, qua alia via ex nostris confusis labyrinthis possimus eluctari. Ipsi iam Christi apostoli necessarias videbant huiusmodi synodos easque re ipsa celebrabant. Idem postea fiebat continua serie omnibus subsecutis temporibus. Hac via etiam maiores nostri in hoc regno rem ecclesiae in qualemcunque ordinem redegerunt. Imo in bene constitutis christianis rebus publicis plane lege est sancitum, quotannis aliquam synodum celebrare. Ad quaestionem: Utrum huius generis synodus coniunctim cum reformatis, an vero per solos nostros sit celebranda? existimaverim, nostri quidem esse christiani officii, imo ipsum etiam publicum ecclesiae commodum suadere, ut eos omni, qua possumus, ratione ad hanc societatem invitemus. Quodsi tamen illi nobiscum sese coniungere penitus recusaverint, celebremus nos ipsi in nomine Domini, idque tanto magis, quum negari non possit, maiorem esse huiusmodi synodi ex nostra, quam ex illorum parte necessitatem.*

együtt sem lesznek többen 200-nál, ennyien pedig a megyei közgyűléseken is meg szoktak jelenni, a zsinatok gyakori összehívására senki sem gondol, hiszen száz évenként egy-kettőt elég tartani, a királyi biztosokat az uralkodó szokta fizetni, a katolikusok csak vegyék észre, hogy a fejedelem védelme alatt állanak, ha pedig a tárgysorozatot előre összeállítják, a tervezeteket meg úgy kidolgozzák, hogy csak a végső formába öntés maradjon hátra, egy hónap alatt végezhetnek munkájukkal.⁵ A tanácskozások pontjait is már most megállapították. A konzisztórium szervezete, az iskolaügy, a liturgia és az egyházi fegyelem kérdéseit tekintették oly problémáknak, amelyek megoldást igényelhetnek.⁶ Még pedig sürgőset, mint a Zay Péternél Kisbucsnában ugyanezen év őszén megtartott bizalmas tanácskozás hangsúlyozta.

Ekkor még mindig remélték az evangélikusok vezetői, hogy a reformátusok megnyerhetők a közös zsinat tervének és éppen ezért az érintkezés fonalának felvételét határozták el. Megállapodtak azonban, hogy egyedül tartják meg a zsinatot, ha a megegyezés nem sikerül. De a nézetek szerfelett szétáztak az evangélikusok körében is, hogy vajjon milyen legyen a zsinat szervezete, kik és hányan jelenjenek meg rajta, hogyan alakuljon a tanácskozások rendje. Mivel levélváltásokkal bajos lett volna az összhangot megteremteni, úgy akarták a közfelfogást kialakítani, hogy a szuperintendenseket és a nevesebb egyházi férfiakat, továbbá a kerületi felügyelőket fel-szólították, hogy nézeteiket ismertessék meg Zay Péterrel.⁷

⁵ Zay 1782. júl. 11.-i levele Jeszenák Istvánhoz, másolat. (Magy. Nemzeti Múzeum. Törzsanyag. 1781. „Religionaria” feliratú kötet 242–4. l.)

⁶ Szirmay István 1782. jún. 9.-i levele. (Ev. egyet. egyház Itára. I. b. 6.; 27.)

⁷ Az 1782. okt. 10.-i tanácskozás jegyzőkönyvének idevágó része így hangzik: 6. In benigna normali resolutione regia utriusque confessioni synodi celebratio cum benigno indulto regio admittitur, proinde per aliquem alterutri confessioni addictum proponendum est, utrum expediens sit, ut citius vel tardius huiusmodi benignus indultus regius expectatur. ad 6. Optandum utique est, ut aliqua synodus sive communiter cum Helv. conf. addictis sive vero, si hi in huiusmodi synodum communem consentire noluerint, per solos Aug. conf. addictos quanto celerius celebraretur, quo fine etiam domini Helv. conf. addicti iterata vice requirentur et eorundem responsum expectabitur. Quia nihilominus de hac synodo sive communi sive privata diversissimae opiniones essent et illae per simplices correspondentias seu reduci seu clarificari ac in unum sensum reduci nequirent, propter autem prohibita conventicula aliquis concursus in hanc rem celebrari haud permitteretur, verum primum et ante omnia in eo laborandum sit, ut in simul convenire et attactas opiniones in unum coire liceat, idcirco praestolandum erit ab eventu instantiae respectu syllabi superintendentium et ecclesiarum conventuum S. M.-i porrigendae. Interea tamen tam domini superintendentes, alique viri ecclesiastici, quam et domini inspectores districtuales monendi sunt, ut non solum obiecta celebrandae synodi, sed et modum celebra-

A türelmi rendeletnek a zsinat szava a protestánsok körében más képzeteket ébresztett fel – az előzmények után ez kétségtelen – mint Józsefben és tanácsadóiban. Amíg ott az egész egyházi szervezet átalakításának és a belső élet megújulásának tervét kapcsolták hozzá, Bécsben csak adminisztrációs teendők végzésére hivatott tényezőt láttak benne. Ezért is terjesztették ki a türelmi rendelet róla szóló pontjának hatályát Erdélyre. Ennek református papsága ugyanis minden évben generális zsinatra gyűlt össze, az egyes egyházmegyéken belül pedig évente többször is ú. n. parciális zsinatra. Az utóbbi – mint „szentszék” neve is mutatja – túlnyomórészt bírói tevékenységet fejtett ki; ami különben a papok megvizsgálása és felavatása mellett a generális zsinatnak is feladata volt.⁸ Bár az általános zsinat kötelező erejű szabályokat, törvényeket is hozhatott, ilyenirányú működésére, ha minden évben összegyűlt, viszonylag ritkán kerülhetett sor. Éppen mert nem a törvényalkotás volt a főfeladata, Mária Terézia uralkodása alatt minden kormányhatósági engedély kikérése nélkül tartotta üléseit s ennek a helyzetnek változatlanul kellett volna maradnia, ha József és tanácsadói az imént ismertetett rendelkezésük meghozatalakor oly zsinatra gondoltak volna, amilyen – az evangélikusok szerint – soha Magyarországon még nem jött össze. De nem így történt. Amikor ugyanis az erdélyi katolikus püspök, gr. Batthyány Ignác arra hivatkozva kért zsinatengedélyt, hogy csak azt akarja elnyerni, ami másoknak régtől fogva szabad,⁹ Hatzfeld és Kaunitz, akik az ottani állapotokról a püspök odavetett megjegyzéséből értesültek, kijelentették, hogy a jó rend érdekében a protestánsoknak is csak előzetes engedély birtokában és királyi biztos jelenlétében volna szabad tanácskozásait megtartaniok.¹⁰ József, meggyőzötve két legtekintélyesebb munkatársának egyöntetű állásfoglalásától, javaslatukat határozattá emelte. (1781. nov. 23.)

Az erdélyi protestánsok meghajoltak a parancs előtt s így a református főkonzisztórium 1783-ban szabályszerűen engedélyt kért a guberniumtól generális zsinat és három parciális

tionis eiusdem synodi scripto proiectent et illustrissimo domino supremo inspectori submittant (u. o. I. b. 6.; 18.). A tanácskozáson résztvettek: Zay, Adonyi, Torkos, Lehoczky, Nisnyánszky, Matkovics Mátyás.

⁸ Pokoly i. m. IV. k. 147. skk., 165. skk. l.

⁹ Erd. kanc. 1745/1781.

¹⁰ *Hatzfeld*: „... nicht weniger finde unordentlich, dass die acatholici synodos ohne Anfrage und ohne commissario in Siebenbürgen abhalten, welches meines Erachtens abzuändern wäre.” *Kaunitz*: „Zugleich sehe ich aber auch für billig und ordnungsmässig an, dass die acatholici ihre synodos gleichfalls nicht ohne vorläufiger Anfrage und ohne einen königl. commissario abhalten.” (StR. 2695/1781.)

synodus tartására és egyszersmind megjelölték a tanácskozássok tárgyait is. Az előbbi programján a következő pontok szerepeltek: A papjelöltek vizsgálja és felavatása, a fellebbezett házassági perek eldöntése, az egyházak közti egyenetlenségek elintézése, a helyi konzisztóriumok és ügyeik szabályozása, poenitenciatartás kiszabása és generális nótárius választása. A részleges gyűlések tárgysorozatába pedig felvették – a régi gyakorlatnak megfelelően – a házassági pereket, a lelkészek, tanítók és hívek közti viszályokat, továbbá a prédikátorok elhelyezését, meghívását.¹¹

A kancellária az általános felhatalmazást a főkonzisztórium számára ez alkalommal megadhatónak találta, azzal a feltétellel, hogy a gubernium által kiküldendő királyi biztos ellenőrizi a tanácskozásokat.¹² Az államtanács jóindulattal fogadta az ügyet. Erre vonatkozólag jellemző, hogy Martini a guberniumra kívánta bízni a részleges gyűlésekre szóló engedély megadását, Reischach pedig református vallású királyi biztos kiküldését kívánta.¹³ Ez az utóbbi, kedvezménynek szánt javaslat azonban zavarok forrásává lett. Az államtanácsban a kancelláriai előterjesztésből készült kivonat ugyanis, talán mert feleslegesnek találta, nem szólt a királyi biztosról s így Reischach abban a hitben írta le megjegyzését, hogy felszólalása nélkül a zsinat minden ellenőrzés nélkül ülésezne. Amidőn az indítványokat összegező rezolúció megfogalmazására került a sor – József ugyanis megjegyzés nélkül elfogadta azokat (1783. ápr. 17.) – Vogel, az államtanács irodaigazgatója, a kancellária és Reischach javaslatát, nem véve észre azoknak azonosságát, összegeyztetni törekedett. Azt írta tehát, hogy a gubernium királyi biztosokat küldjön ki, még pedig reformátusokat. De mert szeget üthetett a fejébe, hogy nem volna értelme két protestáns biztost szerepeltetni, átjavította a szöveget úgy, hogy egyikük református legyen, ami természetesen azt jelentette, hogy a másik katolikus lesz, noha erről korábban szó sem volt.¹⁴

¹¹ A református főkonzisztórium 1783. márc. 2.-i folyamodványa, erd. kanc. 447/1783.

¹² Ref. Székely; erd. kanc. 506/1783.

¹³ Ugyanő szükségesnek mondta, hogy a zsinat terjessze fel jegyzőkönyvét.

¹⁴ *Rez.*: Consistorio Helveticae confessionis petita facultas has synodos celebrandi impertienda, una autem gubernio iniungendum est, ut pro illis commissarios regios, quorum unus eidem religioni addictus sit (javítva: regios eidem religioni addictos-ból), denominet, protocollumque rerum in his synodis ventilatarum ad Meam inspectionem suo tempore huc submittat. Caeterum ipsi gubernio facultas imposterum concedenda est, celebrationem synodorum particularium, in quibus tantummodo iura partium in discussionem veniunt, admittendi. (StR. 506/1783.)

A parancs Eszterházy kancellárban oly súlyos aggályokat ébresztett, hogy azokat József előtt el nem hallgathatta. Attól tartott, hogy a katolikus biztosok szereplése sok panaszra adna alkalmat, mivel az a törvényekkel és hitlevelekkel, de a gyakorlattal is ellenkezik. Utalt arra, hogy Erdélyben a protestánsok minden hivatalt viselhetnek, tehát királyi biztosok is lehetnek s mivel a zsinatok csak egyházi vonatkozású ügyeket tárgyalnak, továbbá, mert a jegyzőkönyvekből ellenőrizhetők a határozatok, az illető valláson lévő kommisszáriusok kiküldését ajánlotta. A rábeszélésre szívesen hajlott József s a módosításba az államtanács megkérdezése nélkül beleegyezett.¹⁵

Az előzetes engedély kikérése, a tárgysorozat bejelentése, a királyi biztosok felhatalmazása kétségtelenül nehézkessé tette a protestánsok számára a zsinattartást s mivel a megkötöttséget – főleg a korábbi teljes szabadsággal szemben – nagyon érezték, a reformátusok nem is nyugodtak bele. Felhasználva az alkalmat, hogy József 1783. nyarán – nagy körútja alkalmával – pár napig Erdélyben időzött, élőlőszóval felvilágosították őt, hogy a református és evangélikus zsinat voltaképpen azt a szerepkört tölti be náluk, amely külföldön a konzisztóriumokat illeti meg.¹⁶ A császár erre Besztercéről magafogalmazta kéziratban (1783. jún. 12.) értesítette Pálffy alkancellárt arról az óhajáról, hogy az erdélyieknek akadékoskodások nélkül legyen szabad összegyűlniük zsinatra, „amely itt a konzisztórium egyik válfaja”, hogy egyházi perekben ítélkezzenek, az új prédikátorokat megvizsgálják s tőlük az esküt kivegyék. Jelezte továbbá, hogy az efféle tanácskozások csak három napig tarthatnak, még pedig a gubernium által kinevezendő biztos ellenőrzése mellett.¹⁷

¹⁵ A kancellár 1783. május 5.-i felterjesztésén József sk. írásával: „placet”. (Erd. kanc. 620/1783.)

¹⁶ Adatszerűen igazolható, hogy a reformátusok s nem az evangélikusok fellépése vezetett eredményre. A szász evangélikusok háromtagú küldöttsége, a szuperintendenssel az élén, jún. 7.-én Nagyszebenben nyújtotta át a konzisztórium panasziratát, ebben azonban nem tértek ki a zsinatra s élőlőszóval sem emlékeztek meg róla. (Az audienciát leírja Fr. Teutsch i. m. II. k. 221. skk. 1.). Ellenben a reformátusok gravameneik közt előadták, hogy már a második éve nem tudtak zsinatot tartani, holott elintézésre váró ügyeik nagyon felszaporodtak. (StR. 2588/1783. *Iratok.*)

¹⁷ Lieber Graf Pálffy! Nach eingezogener nähern Nachricht finde Ich wirklich nöthig, dass den Evangelischen und Reformirten in Siebenbürgen gewöhnlichermassen gestattet werde, ihren Synodus abzuhalten, der eigentlich bey ihnen nur eine Akt von Konsistorium ausmacht, in welchem geistliche Prozesse abgethan und examina und Eidablegungen der neu anzustellenden Pfarrer vorgenommen werden; selber soll auch nur allemal 3 Tage dauern und wäre also in Beyseyn eines von dem gubernio zu ernennenden weltlichen Kommissär zu gestatten, damit die Besetzungen ihrer Pfarr nicht gehindert werden. (Erd kanc. 1023/1789.)

József közbelépése, mivel az csak egyszerűsítette a zsinati tanácskozások összehívásának feltételeit, Erdély szemszögéből nem volt különösen jelentős. Igazi fontosságot azzal nyert, hogy a rendelkezés hatálya az anyaországra is kiterjedt. Éppen ekkor, 1783 nyarán tárgyalta meg ugyanis a kancellária, valamint az államtanács a syllabust és ajánlotta Józsefnek, hogy az evangélikusok kerületi gyűléseit ne engedélyezze. Ezt az aktát Lembergben, két hétre a besztercei kézirat után (jún. 25.) olvasta el József. Visszaemlékezve határozatára, nem fogadta el a javaslatot, hanem utalva az erdélyi szabályozásra, elrendelte, hogy Magyarországon is az legyen az irányadó a konventek, zsinati összejövetelek ügyében.¹⁸

Parancsa azért volt nagyjelentőségű, mert az anyaországban többet értettek zsinaton, mint Erdélyben s így József azzal, hogy a törvényhozó és egyházszerző zsinat működését oly feltételhez kötötte, mint a Királyhágón túl az évenkénti tanácskozások megtartását, az előbbi útját még simábbá tette, mint a türelmi rendelet szerint lehetett volna. Ettől fogva ugyanis bajos lett volna az 1781.-i zsinat-engedélyt úgy értelmezni, hogy az csak egy-egy szuperintendensnek a saját prédikátoraival való megbeszélésére vonatkozik, noha – mint láttuk – eredetileg így gondolták József tanácsadói, amikor a türelmi rendeletet megfogalmazták. Mivel az erdélyi két konzisztóriumban világiak is szerepet játszottak, a zsinat most már, hogy József a konzisztórium egyik válfajának mondotta, egyháziak és világiak közös tárgyalását, együttműködését jelentette. De kedvezőtlen ármalyatok is vegyültek a képbe: a tanácskozások körének szűkítése és a tárgyalások idejének három napra szorítása. Akadályok voltak ezek, de nem legyőzhetetlenek. A protestánsok legalább nem látták olyanoknak.

A protestantizmus tehát több kedvező fordulaton keresztül úgy jutott el a zsinathoz, hogy még kezét sem kellett kinyújtania utána. Nem kérte – ismételjük – gravaminális folyamodványában s a türelmi rendelet mégis „megkínálta” vele, amikor egy elírással bekerült a latin szövegbe a „zsinat” kifejezés. Józsefnek egységesítésre törekvő tanácsadói kiterjesztetik a rendelkezést Erdélyre, de mert itt szűkíti a meglévő, régi jogokat, a császár iparkodik a kedvezőtlen hatást eloszlatni. Eközben a zsinatot és konzisztóriumot azonosnak tekinti, ami azzal a következménnyel jár, hogy most már a világi elem is beleértendő a zsinatba. Miután pedig kibővült, részleteződött a fogalom, ismét csak anélkül, hogy a fejleményekről a magyar protestánsoknak még csak sejtelve is lett

¹⁸ StR. 2067/1783. (*Iratok.*)

volna, visszakerül és érvényesül az anyaországban.¹⁹ A legtöbb volt ez, amiről csak álmodhattak. A fejleményeket ők József tervszerű intézkedéseivel magyarázták. Az akták alapján be kell vallanunk, hogy az uralkodónak, minden jóindulata ellenére, nem volt szándéka ily nagy kedvezményben részesíteni őket, noha a fordulatokon, mikor már bekövetkeztek, nem ütközött meg. Ha a kortársak mindezt tudták volna, bizonyára a gondviselésnek tulajdonítják az ügynek oly szerencsés kibontakozását.

Az evangélikusok, kevésbé törődve a háromnapi határidőben rejlő akadállyal, tovább szőtték terveiket, amelyeknek 1781-ben Tihanyi Tamásnak a pilisi tanácskozás elé terjesztett javaslati, a következő évben pedig Zaynak a syllabussal kapcsolatos próbálkozásai adtak kifejezést. 1783 őszén Pozsonyban tartott tanácskozásuk a következő év őszére immár evangélikus városba, Zólyomba tervezte a zsinatot.²⁰ Mintha ekkor már úgy látták volna, hogy a reformátusokkal nem lehet tanácskozásukat közössé tenni, mivel azok nem osztják az ő meggyőződésüket. Valószínűleg tudomást szereztek arról, hogy a reformátusok ügyeinek legfőbb irányítója, Beleznay tábornok „szükségtelennek ítélte” a zsinatot²¹ s hogy egyedül a tiszáninneni püspökség határozott úgy, hogy az uralkodóhoz mielőbb folyamodjanak érdekében. Bár erről a Vay István vezetése alatt álló kerületről azt is tudták, hogy lelkes meggyőzésében kész, ha a többi püspökség nem csatlakozna hozzá, „particularis synodus”-ra kérni engedélyt,²² kétségessé

¹⁹ A zsinat kérdésről a kancellária 1783. júl. 4.-i leiratában a következőket közölte a helytartótanáccsal: Mivel „in synodis et conventibus” legtöbbszörre egyházi perek, examenek és esküvételek szerepelnek, konventet vagy zsinatot, ha megtartásáért, tárgyaik feltüntetése mellett, folyamodnak a protestánsok, a helytartótanács engedélyezze, de oly feltétellel, hogy az általa kinevezendő biztos részt vesz rajta és három nappal tovább nem tart. (M. kanc. 5965/1783.)

²⁰ Határozata így szól: „Pro celebranda vero huiusmodi nationali synodo civitas Vetro-Zoliensis, mensisque September venturi anni proiectetur.” Tárgyai volnának: 1. negotium liturgiae, 2. consistorium erectio, 3. iuris ecclesiastici elaboratio. (Ev. egyet. egyház ltára. I. b. 9.; 3.) – A tanácskozás résztvevői felsorolva 590. l. 40. jegyzet.

²¹ 1783. aug. 14 én Pilisről Virágh püspökhöz intézett levelében írta: „... egyéb sok nehézségeit a generalis synodusnak elhallgatván, míg előbbi instantiáinkra eő felsége tökéletes válaszát nem láthattuk, addig szükségtelennek itélem a generalis synodust, mivel azt sem láthattuk, mirül tractálhatnánk.” (A dunamelléki ref. egyházkerület jegyzőkönyvének 1776–85. évi köteté, 673. skk. l.)

²² A tiszáninneni kerület 1783. júl. 14.-i határozata, u. o. 674. l., amit a kerület 1783. dec. 13 án megismételt, u. o. 684. l. Vay István, közölve ezt az újabb határozatot Beleznayval, hozzátette: „De különben is úgy látszik, hogy egyedül a volna az elegendő törvény és mód, amely által mind magunkat közönségesen, mind a rend szerint való consistoriuminkat valami jó, állandó és a fejedelemtől is helyben hagyandó rendbe vehetők” (u. o. 685. skk. l.)

lett előttük, hogy az együttműködést elmélyíthetik-e. Őszintén fájlalhatták ezt a fordulatot, mert az együttes akcióktól, a közös zsinattól – mint bizakodásuknak Torkos szuperintendens kifejezést adott – az egyetértés megerősödését, jogaik hatóságosabb védelmezését és növelését várták.²³

Az evangélikusok most már, 1783-tól kezdve, egyre határozottabb vonásokkal rajzolták meg zsinatjuk képét. Egy tervezet szerint, amely valószínűleg Ribiny munkája,²⁴ minden eszerességet két világi és két egyházi megbízott képviselne, még pedig úgy, hogy a kerületi és egyházmegyei felügyelők, másrészt pedig a szuperintendensek és esperesek a kiküldöttek között volnának. Ők lennének a „zsinat atyái és ülnökei”, a tanácskozásokat pedig az elnök és az uralkodó megbízottjai ellenőriznék. A zsinat a következő tisztviselőket választaná: Directort, aki a tárgyalások pontjait előterjeszti és felügyel a rendre; oratort, aki az ülések előtt imádkozik, továbbá jegyzőket, még pedig egyet-egyet a világiak és egyháziak közül. Bárhol meg lehetne tartani a zsinatot, de a legalkalmasabban mégis Pozsonyban, mivel innen az iratok gyorsan

²³ Domini quidem reformati videntur nobiscum rem communem facere, eandem nobiscum habent sortem, eadem iura et libertates: optandum tamen esset, ut sincerius nobiscum agerent, quam experimur. Si hoc obtineri posset, synodus mixta omnino suadenda esset, ut concordia externa nos inter et eos conservaretur et sic viribus coniunctis iura nostra tanto potentius defendi aut etiam sub clementissimi nostri imperatoris regimine augeri possint. (Ev. egyet. egyház ltára. I. b. 6.; 25.) – Természetesen hallatszottak ellenkező nézetek is. Pl. Ribiny így érvelt: „... talem synodum in Hungaria rem esse prorsus novam atque maxime invidiosam, cui multa ac vix superabilia impedimenta obiectum iri, non est vana suspicio, id unicum ausim proferre, neque necessitatem, neque utilitatem eiusmodi synodi liquido demonstrari posse” (u. o. I. b. 11.; 12.). Ellenezte Benzur is. (Reflexiones quoad synodum et consistoria evangelica in Hungaria erigenda et celebranda, u. o. I. b. 19.; 16.). A többség, vagy akiknek a szava döntött, a közös zsinat mellett voltak. Meg kell még jegyeznünk, hogy vallásuk egyesítésére nem gondoltak a protestánsok. Egyetlenegy oly irat jutott kezünkbe, amely említi az uniót, de az is ellenzi. Egy ismeretlen teológusnak a Magyarországból hozzá intézett kérdésre az angliai Peterboroughból 1782. márc. 27-én adott véleménye ez, mint címe is mutatja: „Observationes ad quaestionem: An hodierni protestantes in Hungaria absque nota syncretismi ecclesiasticae uniri possint.” Az író véleménye szerint a hitelvekben „omnem tractandam unionem vanam et inanem esse. Articulorum vero non fundamentalium ac liturgiae, quae externorum sacrorum determinationem tangeret, una cum ordinatione scholarum ac vulgo ita dictae hierarchiae, ut omnia in ecclesia ordine et decenter fiant, cognitionem seu cuilibet confessioni propria seu vero mixta ac simultanea synodo fieri quidem posse”, ily zsinat azonban Augustinus kifejezésével „lente festinandum esse” (u. o. I. b. 6.; 21.).

²⁴ Az okfejtés, amint a bevezetésben „ex supremo iure principium circa sacra” magyarázza a zsinat összehívásának jogát, emlékeztet Ribiny máshol is hangoztatott felfogására (v. ö. u. a. I. b. 6.; 7.).

felterjeszthetők Bécsbe, a királyi biztosok könnyen elérhetik s mert többen laknak itt, akiknek jelenléte hasznára volna a tanácskozásoknak. Ugy gondolja, hogy a megbeszélések az összehívástól számítva a negyedik hónapra kezdődnének, hogy közben a kerületek a felhatalmazást megadhassák képviselőiknek, a kijelölt kérdésekről pedig véleményt formálhassanak. Így – mondja – a deputátusok felkészülten jelennének meg s a tárgyalások legfeljebb három hétig tartanának. A zsinat feladatát pedig abban látja, hogy „az új és fanatikus nézetekkel szemben” megállapítaná a hitelveket, megtisztítaná a liturgikus könyveket az oda nem illő részeketől, revideálná az egyházi törvényeket, megszilárdítaná az egyházi fegyelmet s körülírná a konzisztóriumok, mint egyházi bíróságok hatáskörét.²⁵

A különböző tervek közül kétségtelenül az a legfigyelemreméltóbb, amelynek bölcsőjénél a lengyel kánonokat, a Scheidemantel könyvét átdolgozó bizottság állott 1784 tavaszán. Ez ugyanis nem egyéni véleményt jelképezett, hanem tárgyalások közben megfontolt, lehiggadt felfogást, amelynek Prónay Gáborék reményei szerint általános helyesléssel kellett volna találkoznia.

A zsinat, amint szervezetét a bizottság elgondolta, szoros kapcsolatban állva a főkonzisztóriummal, az állandó kormányzótestülettel, nem lenne egy népes parlament képéhez hasonlatossá. Szavazati joggal felruházott tagjai ugyanis a konzisztórium elnöke és asszesszorai, továbbá a négy felügyelő, a négy szuperintendens s kerületenként 5–5 egyházi és világi deputátus volna. A vezetés a director kezében van. Az ő választása, amely a zsinat legelső ténykedése, úgy történik, hogy a kerü-

²⁵ Liber memorialis ad augustissimum imperatorem pro synodo evangelica Augustanae confessionis in Hungaria convocanda (u. o. I. b. 5.; 29.). A zsinat feladatát részletesebben is körülírja ily formán: *Necessitas synodi et utilitas ex eadem promanatura. Necessitas est. 1. ut uniformitas in doctrina stabiliatur legeque synodali omni novae ab Augustana confessione discrepanti doctrinae in ecclesiis nostris obex ponatur. 2. Ut liturgici libri alias ritualia et agenda dicti a multis incommodis, partim et offensionis expressivis expressionibus publice repurgentur atque liturgia formulaeque, quibus ministri in functione ministerialium utuntur, verbo Dei, statui moderno ac christianae tolerantiae conformiter constituentur, sicque liber hic publicus quoad omnes tres nationes et linguas in iisdem linguis cum confirmatione regia imprimatur ac cuiusvis ministro in manus tradatur. 3. Ut leges veteres ecclesiasticae ac contuberniorum revideantur, ipso tempore antiquatae emittantur ac aptiores utilioresque substituantur. 4. Ut per has leges disciplina quoad vitam moresque ministrorum bene ordinetur atque in praevicatorum earum pro gradu delicti poenae statuatur, ut sic pietas ac morum sanctitas apud ministros eo efficacius promoveatur et conservetur. 5. Ut iudicia ecclesiastica seu consistoria constituentur, quarum formam synodus proiectabit, S. M. vero S. facultatem iurisdictionis pro altissimo suo beneplacito conferet.*

letek a világiak közül megneveznek egy-egy jelöltet s akire a szavazatok többsége esik, azt a konzisztórium elnök, mint a választó ülés vezetője directornak jelenti ki. Ezzel a tisztséggel széles jogkör jár. Mert bár a felügyelők és szuperintendensek részvételével, de a director vizsgálja meg a kiküldöttek felhatalmazó leveleit s ő dönt, hogy milyen kérdések kerüljenek tárgyalásra, amennyiben egyes ügyeket, panaszokat a konzisztórium vagy a kerületi konventek elé utalhat, ő nyitja meg és rekeszti be az üléseket, tesz javaslatokat, számlálja meg a szavazatokat s dönti el egyenlő arány esetén a vitát; ugyanő nevezi ki a világiak közül a zsinat jegyzőjét.

De nemcsak a directornak a hatásköre mutatja, hogy a vezetés a világiak kezében van, hanem a szintén gondosan megállapított ülési rend is. A főasztalnál ugyanis a királyi biztosokkal együtt a director és a konzisztórium elnök foglal helyet, míg két hosszú asztalnál kerületenként helyezkednek el a konzisztórium elnökök, a felügyelők, a szuperintendensek és a delegátusok, vegyesen egyháziak és világiak, amint tisztségük szerint egymás után következnek, még pedig úgy, hogy az egyik asztalnál – szemben egymással – a pozsonyiak és dunántúliak, a másiknál pedig a bányaiak és tiszaiak ülnek. Vagyis a főasztalnál az egyháziak a közelébe sem jutnak. Nekik csak annyi elsőbbségük van, hogy a hitelveket illető kérdéseknél először ők adják le szavazatukat s azután a világiak, viszont minden más ügy eldöntésénél meg a világiak után szavaznak, tehát akkor, amikor a tekintélyesebb fél már kifejezte a maga akaratát. A zsinatot egyébként oly szervezetnek gondolták el, amelynek határozatai felsőbb megerősítésre nem szorulnak. Úgy rendelkeztek ugyanis, hogy a kánonok eredeti példányát a jegyzőkönyvvel együtt a konzisztórium levéltárában kell elhelyezni, a director aláírásával ellátott másolatokat pedig a kerületi felügyelők kapják meg kihirdetés végett.²⁶

Ilyesféle zsinatnak a képe lebeghetett Zay Péter előtt – a tervezet ellen ugyanis nem volt észrevétele, – amidőn az elhatározó lépést a zsinati engedély elnyerésére megtette. Nem adatott be külön folyamodványt, hanem Torkosnak, a pozsonyi kerület püspökének a liturgiáról szóló jelentéséhez fűzette hozzá a kérést. Nem határozhatnak ők, a pozsonyiak oly fontos kérdésben egyedül, mint amilyen az egységes liturgia, hanem meg kell beszélniök az ügyet a többi kerülettel s akkor az egyházigazgatás – konzisztórium, – valamint az egyházjog problémáját is megvitatnák, még pedig 1784 szeptemberében, ez volt a folyamodvány gondolatmenete és indokolása.²⁷ Tehát evan-

²⁶ Lib. I. sect. III. art. 4. (u. o. I. b. 6.; 22.).

²⁷ M. kanc. 7439/1784. (*Iratok.*)

gélikus zsinatról volt szó s nem a reformátusokkal együtt tartandóról. Mégis, mintha csak még mindig nem mondtak volna le a közös zsinatról, a tárgyalások helyéül nem Pozsonyt jelölték meg, mint Ribiny, nem is az időközben felmerült Besztercebányát, Lőcsét, Csetneket vagy Dobsinát, hanem ismét Losoncot, amelyre kezdetben gondoltak.²⁸

Reménykedésük, hogy a reformátusokkal mégis közösen tanácskozhatnak, most nem is volt egészen alaptalan. Ezek ugyanis egyszerre szokatlanul nagy érdeklődéssel fordultak a zsinat terve felé. Megint csak Vay István volt a kezdeményező.²⁹ Gondolatát az idősebb Ráday Gedeon szavai szerint a dunamellékiek vele együtt – ő a dunántúli kerület főgondnoka volt, – örömmel karolták fel, sőt mindjárt megállapodtak, hogy a zsinat előkészítésére, a tárgysorozat és tanácskozási rend, valamint a résztvevők megállapítására a tiszai és dunai kerületek külön-külön dolgozzanak ki javaslatokat. Az első bizottságban Vay István és Domokos Lajos, a másodikban Ráday és Bernáth József tanácskoztak volna egymással – tehát minden szuperintendencia nevében egyetlen világi úrnak kellett volna határoznia, – hogy azután a két bizottság, összeegyeztetve elgondolásait, a Sárospatakra összegyűlt egyházi és világi előjárók elé terjessze véleményét.³⁰ Mint mindig, most is a Tiszáninnen volt a zsinati párt a legerősebb. Szathmári Király József, a kerületnek egyik vezető embere aligha egyedül a saját véleményét fejezte ki, amidőn nemcsak a zsinat szükségességét hangoztatta, hanem „örökös gyalázatot” látott abban, hogy a két protestáns egyház képviselői az egyetlen director vezetése alatt álló gyűlésen nem tudnának megegyezni és határozni. Türelmetlenségében „fekete sárral bővülködő vérű theológusi lélektől vezéreltetett” embereknek nevezte mindazokat, akik nem volnának hajlandók közös zsinatra gyűlni, hogy a külső dolgokban”, vagyis a dogmákat nem érintve, egységet teremtsenek a két egyház között.³¹

Nyilvánvalóan ennek a visszhangnak volt a hatása, hogy az evangélikusok kérvényükben Losoncot jelölték meg a zsinat székhelyéül. Kísérletük azonban eredménytelen maradt, nagy terveik szétfoslottak. A kancellárián Okolicsányi referálta

²⁸ A sárosi evangélikusok 1784. jan. 21. mondják, hogy Besztercebánya, amely felé a figyelem fordult, nem alkalmas, mert az uralkodó az ottani katolikus püspököt küldhetné ki királyi biztosnak s ezért inkább a felsorolt városok valamelyikét ajánlják. (Ev. egyet. egyház ltára. I. b. 13.; 22.).

²⁹ 1784. jan. 16-án Berkeszről id. Rádayhoz intézett levelében jelezte, hogy meg kellene egyezni a zsinat tárgysorozata és résztvevői felől. (Ráday-ltár. 1399. sz.)

³⁰ Zoványi i. m. 157. skk. I., Ráday levele Vay Istvánhoz.

³¹ 1784. júl. 9.-i levele Vayhoz, Zoványi i. m. 160. skk. I.

kérésüket s így a kormányzók véleménye ellenük szól: A liturgia miatt nincs szükség zsinatra, ugyanígy az egyházi szervezet rendezése miatt sem, hiszen az uralkodó a syllabussal kapcsolatban megerősítette régi intézményeiket.³² Az államtanácsban csak ketten, Martini és Hatzfeld referáltak akkor s mert az ő figyelmüket a liturgia kötötte le, a zsinat kérdése eltemetődött. A császár Martininek odavetett megjegyzéséte határozattá (1784 júl. 27.): A szuperintendensek kérése a zsinat ügyében függőben marad.³³ Ez ugyan nem hangzott elutasítóan, s Martini is úgy gondolta, hogy a liturgia-kérdésben a tescheni konzisztóriummal folytatott tárgyalások után újra elővehetik a kérvényt, de mert a liturgia ügye, mint láttuk, elaludt, a zsinat kérdése sem válhatott időszerűvé. Az evangélikusok kudarca azután elnémította azokat a reformátusokat, akik zsinatpártiak voltak. Mint az ifjabb Rádayt is, aki pedig a bécsi döntés előtt, amikor valószínűnek látszott a losonci zsinat, az evangélikusokra célozva, így sóhajtott fel: „Bár csak mi is követnénk őket mennél előbb.”³⁴ Az efféle hangok elnémultak most,³⁵ nagy öröme a tiszántúli kerületnek, amely eddig is ellenzéki álláspontot képviselt.

A zsinat tervét a konzisztórium szervezete problémája vetette ismét fel. Akkor, 1787-ben a főkonzisztóriumról nyilatkozva, több szuperintendens hangsúlyozta, hogy az egyházszervezet tervbe vett lényeges átalakítását zsinatnak kellene megelőznie. Klobusiczky, a helytartótanács referense, ismeretve nézeteiket, melléjük állott s a kedélyek megnyugtatósa érdekében is kívánatosnak mondotta az engedély megadását, csak – tette hozzá – a tanácskozára három napnál hosszabb időt kell szánni. Lehetséges, hogy fanyalogva készített referátumát akarta gyorsan befejezni, hiszen az elodázás azt jelentette, hogy a főkonzisztórium szervezete ügyében nem kell határozottan állást foglalnia, de az is lehet, hogy a megértés fogalmaztatta meg vele a javaslatot.³⁶

Bármint volt, előterjesztése a kancellárián Pászthoryban őszinte pártfogóra talált. Ő egy pillanatig sem ingadozott. A „természetes méltányosság” következményét látta abban, ha a protestánsok oly fontos ügyeiket, mint az egyházi szervezet átalakítása, megbeszélhetik és tervezetet dolgozhatnak ki. A ma érvényesülő valláspolitikai elvei alapján nem lehet kétség affelől, jelentette ki a legnagyobb határozottsággal, hogy az

³² M. kanc. 8353/1784.

³³ StR. 2867/1784.

³⁴ 1784. jún. 16.-i levele Pozsonyból apjához. (Ráday-Irtár.)

³⁵ Zoványi i. m. 69. l.

³⁶ M. kanc. 15.677/1789.

uralkodó a zsinatra az engedélyt meg fogja adni. Mielőtt azonban elébe terjesztenék az ügyet, szükséges volna néhány körülmény felől tájékozódni. Így meg kellene tudni, hogy hol akarják zsinatjukat megtartani, hány egyházi és világi résztvevője volna annak, s hogy a kiadások nem az adózó nép vállaira hárulnának-e. Mint látszik, előre tisztázni akart minden kérdést, ami miatt az uralkodó környezetében kétely, s annak nyomában huza-vona keletkezhetne.³⁷

A helytartótanács a szuperintendenseket tartván illetékeseknek, őket szólította fel véleményadásra (1790 jan. 22.). De csak három evangélikustól kapott választ, Ruffinytól, Szinovicztól és Hrabovszkytól.³⁸ Közülük is csak az utóbbi nyilatkozott érdemlegesen, Komáromot ajánlva a zsinat székhelyének, mint oly várost, ahol mindkét egyháznak szabad vallásgyakorlata van, tagjaiul pedig – az evangélikus-mágnásokon kívül – a főfelügyelőt, a négy felügyelőt s szuperintendenst, továbbá minden megyéből és városból 1–1 világi és egyházi kiküldöttet. A másik két szuperintendens s valószínűleg valamennyi református társuk, akik nem küldtek be jelentést, úgy érezték, hogy ily nagyfontosságú ügyben ők nem hivatottak véleményt mondani, hanem csak a felügyelőkkel, ill. főgondnokokkal együtt, annak rendje és módja szerint tartott konventi tanácskozások után.³⁹ De még ez a három válasz is József halála után futott be,⁴⁰ amikor már a koronázó országgyűlésre készülődtek protestánsok és katolikusok, egyaránt nagy közjogi terveket forgatva fejükben.⁴¹

³⁷ Leirat a helytartótanácsához, 1789. dec. 28. (M. kanc. 16.724/1789.)

³⁸ Helytt. dep. relig. 1790. f. 9. nr. 4, 5., 6.

³⁹ Szinovicz Mihály mondja: Nos enim Augustanae confessioni addicti, aequae uti Helveticae confessionis socii non tantum quatuor superintendentes verum et totidem iisdem adnexos de statu civili habemus districtuales inspectores, qui omnes octo necessariam intra se fovere cointelligentiam obligantur. Hi octo viri, qui in administranda re nostra ecclesiastica directorium tenent, conventus districtuales indicere, suaque de praeactis synodum adhibendam concernentibus punctis cum omnibus, quorum interest, consilia conferre debent. Quam occupationem longioris temporis spatium requirere, ipsa natura rei indicat. (Helytt. id. h. nr. 6.)

⁴⁰ Buffiny 1790. febr. 26., Hrabovszky márc. 1., Szinovicz márc. 18.

⁴¹ Éppen ezért a helytartótanács 1790. márc. 27.-i ülésében így határozott a három jelentés felől: Es sind die Ausserungen der übrigen Superintendenten abzuwarten, ob es schon zu vermuthen ist, dass diese beide Religionsverwandte kaum wünschen werden, vor len annäherenden Landtag die angetragene Synod abzuhalten. (Helytt. dep. relig. 1790. f. 9. nr. 6.)